

O'ZBEKISTON JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISHINING MAMLAKAT FOND BOZORIGA TA'SIRI

Yuldasheva Nilufarxon A'zamjon qizi

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

nilufar.9121@gmail.com

Nusratullayev Burxonjon Baxromjon o'g'li

Qo'qon Universiteti Moliya yo'nalishi 4-bosqich talabasi

E-mail: burxonjon505@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2024-yil

Jurnal soni: 10

Maqola raqami: 27

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v10i10.921>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/

keywords

savdoni liberallashtirish, iqtisodiy o'sish, xorijiy investitsiyalar, bozor integratsiyasi, siyosat islohotlari.

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishining uning fond bozoriga ta'sirini o'rganadi. O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv yo'lidagi muhim qadam bo'lib, uning iqtisodiyotining turli tarmoqlariga, jumladan, fond bozoriga ham ta'sir ko'rsatadi. Sifat va miqdoriy metodologiyalarning kombinatsiyasidan foydalangan holda, ushbu tadqiqot O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lganidan keyin fond bozoriga kutilayotgan ta'sirlarni tahlil qilishga qaratilgan. Savdo siyosatidagi o'zgarishlar, bozor qoidalarini, investorlarning kayfiyati va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar kabi omillar ularning fond bozori faoliyatiga ta'sirini baholash uchun tekshiriladi. JSTga a'zolik va O'zbekiston fond bozori o'rtasidagi munosabatlar haqida tushuncha berish orqali ushbu tadqiqot mamlakatning iqtisodiy dinamikasini tushunishga hissa qo'shish va investorlar, siyosatchilar va manfaatdor tomonlar uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etishga intiladi.

Kirish. O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish xorij investitsiyalarini jalb qiluvchi yanada ochiq va shaffof iqtisodiyotni ko'rsatadi. Kapitalning bu oqimi o'zbek kompaniyalari aksiyalari narxini oshiradi. JST savdo to'siqlarini qisqartiradi, bu xorijiy kompaniyalarga O'zbekiston bozoriga kirishni osonlashtiradi. Ushbu kuchaygan raqobat ba'zi O'zbekiston kompaniyalariga bosim o'tkazishi mumkin, bu esa qisqa muddatda aksiyalar narxining pasayishiga olib keladi. Biroq, uzoq muddatda raqobat innovatsiyalar va samaradorlikni keltirib chiqaradi, natijada muvaffaqiyatli O'zbekiston kompaniyalari va ularning aksiyalari narxlarini foyda keltiradi.

O'zbekiston iqtisodiyotining turli tarmoqlariga JSTga a'zo bo'lish turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Hozirgi vaqtda savdo to'siqlari bilan himoyalangan tarmoqlardagi kompaniyalar raqobat kuchayganligi sababli o'z aksiyalari narxini pasaytiradi. Aksincha, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlardagi kompaniyalar tashqi bozorlarga chiqishni osonlashtirib, o'z aksiyalari narxini oshiradi. JSTga a'zo bo'lish O'zbekiston fond bozoriga yanada diversifikatsiyalangan va mustahkam bo'lishiga olib kelishi mumkin. Iqtisodiyotning jahon bozori bilan yanada integratsiyalashgani sari kengroq sarmoyadorlarni jalb qiluvchi va fond bozorida uzoq muddatli o'sishga olib keladigan yangi investitsiya imkoniyatlari paydo bo'ladi. Fond bozoriga aniq ta'sirni oldindan aytish qiyin. Bu O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish muammolari va imkoniyatlarini qay darajada samarali boshqarishiga bog'liq bo'ladi. O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayoni va uning muayyan tarmoqlarga ta'siri haqidagi yangiliklar va tahlillarni diqqat bilan kuzatib, investorlar O'zbekiston fond bozori haqida asosli qarorlar qabul qilishlari mumkin. O'zbekiston iqtisodiyoti va uning fond bozori kelajagi bilan qiziqqan har bir kishi uchun juda dolzarbdir.

Ushbu savollarni ko'rib chiqish orqali mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishining kengroq iqtisodiy oqibatlarini va uning mamlakat moliya bozorlari, iqtisodiy o'sishi va umumiy rivojlanish traektoriyasiga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlar berishi mumkin. O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishi mamlakat iqtisodiy yo'nalishida muhim bosqich bo'ladi. O'zbekiston JSTga qo'shilishi orqali jahon iqtisodiyotiga tobora ko'proq integratsiyalashib borayotgan bir paytda, uning ichki fond bozoriga potentsial ta'siri muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishining mamlakat fond bozoriga ta'sirini o'rganish va tahlil qilishga qaratilgan.

JSTga a'zolik iqtisodiyotning turli tarmoqlariga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan savdoni liberallashtirish majburiyatini nazarda tutadi. O'zbekiston o'z bozorlarini xalqaro savdo uchun ochiq ekan va JST standartlariga moslashish siyosatini qabul qilgan ekan, ichki fond bozorining ishlashi va dinamikasiga ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda. JSTga a'zo bo'lish natijasida tartibga solinadigan qoidalar, savdo tartibi, xorijiy investitsiyalar oqimi va umumiy iqtisodiy o'sish investorlarning kayfiyatiga, bozor bahosiga va O'zbekiston fond birjasidagi savdo faolligiga ta'sir qiladi. JSTga a'zolikning O'zbekiston fond bozoriga ta'sirini tushunish sarmoyadorlar, siyosatchilar va mamlakatning

rivojlanayotgan iqtisodiy holatini boshqarishga intilayotgan manfaatdor tomonlar uchun juda muhimdir. Asosiy ko'rsatkichlar, tendensiyalar va empirik dalillarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot O'zbekistonning JST orqali jahon savdo tizimiga integratsiyalashuvi va uning ichki fond bozorining xatti-harakatlari o'rtasidagi munosabatlarni yoritishga qaratilgan. Ushbu sohani yanada rivojlantirish to'g'risida ham Prezident qarorlari keltirilgan bo'lib unga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining Jahon Savdo Tashkilotiga a'zo bo'lish jarayonini jadallashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.06.2023 yildagi PQ-181-son.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahlilida mavzu bo'yicha nazariy adabiyotlarni tahlil qilish asosida xorijiy olim va tadqiqotchilarning fikrlari, ishlari va xulosalarini ko'rib chiqildi. Ushbu tadqiqot doirasida bir necha olimlar o'z fikrlarini yuritishgan. Jumladan, A.K.Rose Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zolikning xalqaro savdoga ta'sirini miqdoriy tariflar va savdo bo'yicha bosh kelishuv (GATT). Mamlakatlar, sektorlar va vaqt bo'yicha ma'lumotlarning noto'g'ri birlashtirilishi; noto'g'ri ekonometrik usullar, ayniqsa qat'iy ta'sirlar bilan bog'liq; va tanlov tarafdorligi, chunki GATT/JSTga a'zolik juftlik mamlakatlarni savdo qilishga undashi mumkin.

K.G.Sena 2023 JSTga a'zolik muddatining tovar belgilariga ta'siri savdo xarajatlari orqali tovar belgilariga murojaat qilishga ta'sir qiladi. Ayniqsa, JSTga a'zolik muddati kam rivojlangan a'zolarida tovar belgisiga ariza berish bilan ijobiy bog'liq, ammo nisbatan rivojlangan a'zolarida tovar belgisiga ariza berish bilan salbiy bog'liqlik mavjud. JST a'zolarida tovar belgilariga nisbatan patentlarning ko'proq taqdim etilishiga sabab bo'lishini aks ettiradi, shu bilan birga nisbatan kam rivojlangan mamlakatlardagi patentlarga nisbatan tovar belgilarining ko'proq taqdim etilishini keltirib chiqaradi.

R.J.Patel 2019 Moliyaviy inqirozdan keyin fond bozorlari xalqaro savdoning o'sishiga ko'proq integratsiyalashganligi qiziq edi. Faktor tahlili shuni ko'rsatdiki, moliyaviy inqirozdan oldin NASDAQ Shanxay fond birjasi kompozit indeksiga (SSE) nisbatan Bombay fond birjasi indeksiga (BSE) yaqinroq edi. Biroq, moliyaviy inqirozdan so'ng, SSE NADAQ bilan solishtirganda BSEga yaqinroq. Bunday natijaga sabab moliyaviy inqirozdan keyin Xitoy bilan savdo hajmining ortishidir. Investorlar turli xil qimmatli qog'ozlarning moliyaviy risklarining o'zgaruvchan darajalarini hisobga olgan holda qisqa muddatli va uzoq muddatli investitsiya portfelini loyihalashlari mumkin. Transmilliy korporatsiyalar (MNC) uchun siyosat qarorlarini qabul qilishda amaliy ahamiyatga ega. Ushbu maqola Hindistonning faqat sakkizta yirik savdo shirkatlariga qaratilganligi bilan cheklangan.

P.L.Ch va M.J.Lee (2011) Tegishli hisob-kitoblarni shuni ko'rsatadiki, GATT/JST savdo ta'siri a'zolikning dastlabki bosqichlarida ahamiyatsiz bo'lib, GATT/JSTga qo'shilganidan keyin besh yoki olti yil o'tgach statistik va iqtisodiy jihatdan ahamiyatli bo'ladi. Tahlilni yakunlash uchun a'zo bo'lishdan oldin bir-biriga mos keladigan davrlarning savdo oqimlarining vaqt tendensiyalari bir xilligini tekshirildi, farqlarni baholash a'zolar o'rtasidagi vaqt

tendensiyalarida tizimli farqlarni keltirib chiqarishi mumkinligi haqidagi xavotirlarni rad etamiz va kuzatilmaydigan narsalar tufayli a'zo bo'lmagan davrlar nazorat qilinmaydi.

T.V.Hoa (2010) Tarixiy savdo va o'sish ma'lumotlari va ilg'or hisob-kitoblardan foydalangan holda, model Xitoyning savdo-iqtisodiy faoliyati, JSTga a'zoli, mintaqaviy iqtisodiy integratsiya, milliy, mintaqaviy va global zarbalar va bosqichma-bosqich siyosiy islohotlarining Xitoy savdosi, o'sishi va rivojlanishiga ta'siri haqida muhim dalillarni taqdim etadi. va iqtisodiy munosabatlar. Bundan tashqari, savdo-sotiq, rivojlanish va hamkorlikka oid asosiy strategik masalalar ham muhokama qilindi.

J.L.Goldstein, D.Rivers va M.Tomz (2007) Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv (GATT) va Jahon Savdo Tashkiloti (JST) xalqaro institutlarning asosiy namunalarini sifatida e'tirof etilgan, ammo kam sonli tadqiqotlar empirik dalillarni taqdim etgan. Ushbu maqola GATT/JST va Ikkinchi jahon urushidan keyingi boshqa savdo bitimlarining oqibatlarini har tomonlama baholaydi. Bizning tahlilimiz ikki omil atrofida tashkil etilgan: institutsional mavqe va institutsional o'rnatilganlik. Biz ko'pgina mamlakatlar shartnomaning rasmiy a'zosi bo'lmasa ham, GATT/JSTda huquq va majburiyatlarga yoki institutsional mavqega ega ekanligini ko'rsatamiz. Shuningdek, biz tahlilni GATT/JSTga kiritilgan bir qator boshqa tijorat shartnomalarini ham qamrab olish uchun kengaytirilgan.

S.K.Gnangnon (2023) Tariflar va Savdo bo'yicha Bosh Bitimga (GATT) va/yoki Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish muddatining (shunchaki GATT/JSTga a'zo bo'lish emas) ta'sirini ko'rib chiqdi. fuqarolarning farovonligi mezonini sifatida qaraladigan inson taraqqiyoti. Bizning taxminimizcha, iqtisodiy o'sishning o'zgaruvchanligini kamaytirish orqali a'zolik muddati inson rivojlanishiga yordam beradi. Tahlil 1990 yildan 2019 yilgacha bo'lgan davrda 148 ta rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning panel ma'lumotlar to'plamiga tayandi va nazariy farazni qo'llab-quvvatladi. Qizig'i shundaki, a'zolik muddati har doim mamlakatlarning iqtisodiy o'sish o'zgaruvchanligi darajasidan qat'iy nazar, inson rivojlanishining yuqori o'sishi bilan bog'liq. Biroq, iqtisodiy o'sishning o'zgaruvchanligi qanchalik past bo'lsa, a'zolik davomiyligi inson taraqqiyotining o'sishiga ijobiy ta'siri shunchalik katta bo'ladi.

Terrie L. Walmsley, Thomas W. Hertel, Elena Ianchovichina (2006) Xitoyning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishi bilan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar yana bir bor kuchaydi. JSTga a'zo bo'lish va Xitoyga investitsiyalar o'rnatidagi bog'liqlikni o'rganadi. Biz investitsiyalar va kapital zaxiralari sezilarli darajada oshganini aniqlaymiz. Bundan tashqari, 2020-yilga kelib Xitoy aktivlariga xorijiy egalik qilish ikki barobar ortadi. Bu o'sishning markazida islohotlar natijasida xizmat ko'rsatish sohalari unumdorligi oshishi kutilmoqda.

T.F.Rutherford va D.G.Tarr (2008) tadqiqotlarida ko'ra Xorijiy investorlarning ishbilarmonlik xizmatlari sohalaridagi (lekin tovarlar emas) huquqlari umuman JST muzokaralarining hal qiluvchi jihatlari ekanligi va xususan, Rossiyada bu model nomukammal raqobatbardosh biznes xizmat ko'rsatish sohasiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni o'z ichiga olganligi sababli Dixit-Stiglitz tizimini biznes xizmatlarida ham, nomukammal raqobatbardosh tovarlar sektorida ham qabul qilingan, biz ushbu xususiyatlar taqsimot va umumiy natijalar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiya shakllanirishda bir necha usullardan foydalanilgan. Dastlab ikkilamchi ma'lumotlar bazasidan foydalanilgan. Jumladan, tadqiqotda SWOT tahlil, statistik tahlil va taqqoslama tahlil usulidan foydalanildi. Dastlab tahlil uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni Jahon bankining rasmiy veb sahifasi worldbank.org dan va O'zbekiston Respublikasining Fond bozorlari uzse.uz rasmiy portalidan oldik. Ushbu statistik ma'lumotlar jadvallar, sxemalar va turli xil diagrammalardan iborat bo'lib tadqiqotning maqsad va vazifalariga erishishga yordam beradi.

SWOT tahlili tashkilotning, tashabbuslarning yoki uning sanoatining kuchli va zaif tomonlarini real faktlarga asoslangan, ma'lumotlarga asoslangan ko'rib chiqishga yordam berish uchun mo'ljallangan. Tashkilot oldindan o'ylab topilgan tuzilmalardan yoki chalg'ituvchi joylardan qochib, haqiqiy hayot kontekstlariga e'tibor qaratis orqali tahlilni aniq saqlaydi. Kompaniyalar ushbu tahlil usulini tayyor namuna sifatida emas, balki qo'llanma sifatida ishlatishadi.

SWOT tahlili strategik rejalashtirish usuli bo'lib, baholash vositalarini taqdim etadi.

Asosiy kuchli, zaif tomonlar, imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash faktlarga asoslangan tahlil, yangi istiqbollar va yangi g'oyalarga olib keladi.

SWOT tahlili ma'lumotlarning ichki manbalarini (aniq kompaniyaning zaif tomonlari) va qarorlarga (imkoniyatlar va tahdidlar) nazorat qilib bo'lmaydigan ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tashqi kuchlarni jalb qiladi.

SWOT tahlili tashkilot ichidagi turli guruhlar yoki ovozlari belgilangan xabarlar o'rni real ma'lumotlar nuqtalarini taqdim etishda erkin bo'lgandagina yaxshi ishlaydi.

SWOT tahlilining natijalari ko'pincha kompaniya duch keladigan yagona maqsad yoki qarorni qo'llab-quvvatlash uchun sintezlanadi.

Qiyosiy tahlil usuli yetakchilaridan va so'nggi tahlil usuli hisoblanadi, chunki u korxonalariga ishlarni muayyan yo'l bilan bajarishni qo'llab-quvvatlaydigan mazmunli ma'lumotlarga e'tibor qaratisga yoki aksincha, taktikani o'zgartirish orqali o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi. Qiyosiy tadqiqotlar qaysi nazariyalar va dalillarni qo'yib yuborishga arziydi, har doim taxmin yoki sezgi emas, balki ma'lumotlarga asoslanib aniqlashga yordam beradi. Qiyosiy tahlil sizning e'tiboringizni toraytirishga yordam beradi, shunda biznesingiz bir vaqtning o'zida o'nlab yaxshilanishlarga harakat qilishdan ko'ra, eng mazmunli imkoniyatlarga intiladi.

Qiyosiy yondashuv, shuningdek, o'zaro munosabatlarni yoritish uchun ma'lumotlarni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, qiyosiy tadqiqot muayyan jarayonlar yoki qaramlik ortidagi nozik munosabatlar yoki tanqidiy kontekstlarni ochib berishi mumkin, ular tadqiqotsiz yaxshi tushunilmaydi. Misol uchun, agar sizning biznesingiz tarixan yaxshi sotilgan mahsulotlarga nisbatan bir nechta mavjud mahsulotlarni ishlab chiqarish xarajatlarini solishtirsa, bu sizga yangi mahsulot yoki xususiyatlarni ishlab chiqishga tayyor bo'lgach, foydali ma'lumot berishi kerak.

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston fond bozorini rivojlantirish va aholi daromadlarini oshirish tahlil qilishda foydalaniladigan ma'lumotlarni statistik va matematik modellashning birlamchisi bo'ladi. SWOT analizini asosiy maqsadi, strategik rejalashtirish usuli, baholash vositalarini taqdim etish orqali biz ma'lumotlar asosida iqtisodiy jarayonlarni tushuntirib, ularning o'zaro bog'lanishlarini o'rganib, keyinchalik prognoz berishdir.

1-rasm. O'zbekiston JST ga a'zo bo'lishi afzalliklarini SWOT alanizi.

Kuchli tomonlari:

Xorijiy sarmoyaning ortishi: JSTga a'zo bo'lish O'zbekiston fond bozoriga ko'proq xorijiy sarmoyalarni jalb qiladi, chunki bu xalqaro savdo normalari va qoidalariga sodiqlikdan dalolat beradi;

Bozorning kengayishi: JSTga a'zo bo'lish orqali kengroq bozorlarga kirish O'zbekiston kompaniyalari uchun yangi imkoniyatlarni ochib, ularning aksiyalari narxining potentsial o'sishiga olib kelishi mumkin;

Savdoni diversifikatsiya qilish: JSTning bir qismi bo'lish O'zbekiston eksportini diversifikatsiya qilishni rag'batlantiradi, muayyan tarmoqlar yoki bozorlarga qaramlikni kamaytiradi. Ushbu diversifikatsiya fond bozorining tashqi zarbalarga chidamliligiga hissa qo'shadi.

Kamchiliklari:

O'tish muammolari: JST qoidalariga moslashish iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari uchun qisqa muddatli muammolarni keltirib chiqaradi, bu esa fond bozoriga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin;

Raqobatning kuchayishi: Xalqaro bozorlarga ochilish mahalliy korxonalar, ayniqsa raqobatbardoshligi past bo'lgan sanoat korxonalarini uchun raqobatni kuchaytirishi va ularning aksiyadorlik ko'rsatkichlariga ta'sir qilishi mumkin;

Normativ o'zgarishlar: JST qoidalariga rioya qilish investorlarni dastlab bezovta qiladi, bo'lgan tartibga soluvchi o'zgarishlarni talab qiladi, bu esa fond bozorida qisqa muddatli o'zgaruvchanlikka olib keladi.

Imkoniyatlar:

Bozor integratsiyasi: Jahon savdo tizimiga integratsiyalashuv O'zbekiston kompaniyalari uchun o'z faoliyatini xalqaro miqyosda

kengaytirish imkoniyatlarini oshirishga olib keladi, bu ularning fond bozorida ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

Kapitalga kirish imkoniyatlarini kengaytirish: Xalqaro bozorlarga chiqish O'zbekiston kompaniyalariga xorijiy investitsiyalar va moliyalashtirish orqali kapitalga oson kirishni ta'minlashi, fond bozorida o'sishni rag'batlantiradi;

Iqtisodiy barqarorlikning yaxshilanishi: JSTga a'zo bo'lish O'zbekistonning iqtisodiy siyosatida barqarorlik va prognozlikdan darak beradi, bu esa fond bozoriga ko'proq investorlarni jalb qilishi va umumiy iqtisodiy barqarorlikni yaxshilashi mumkin.

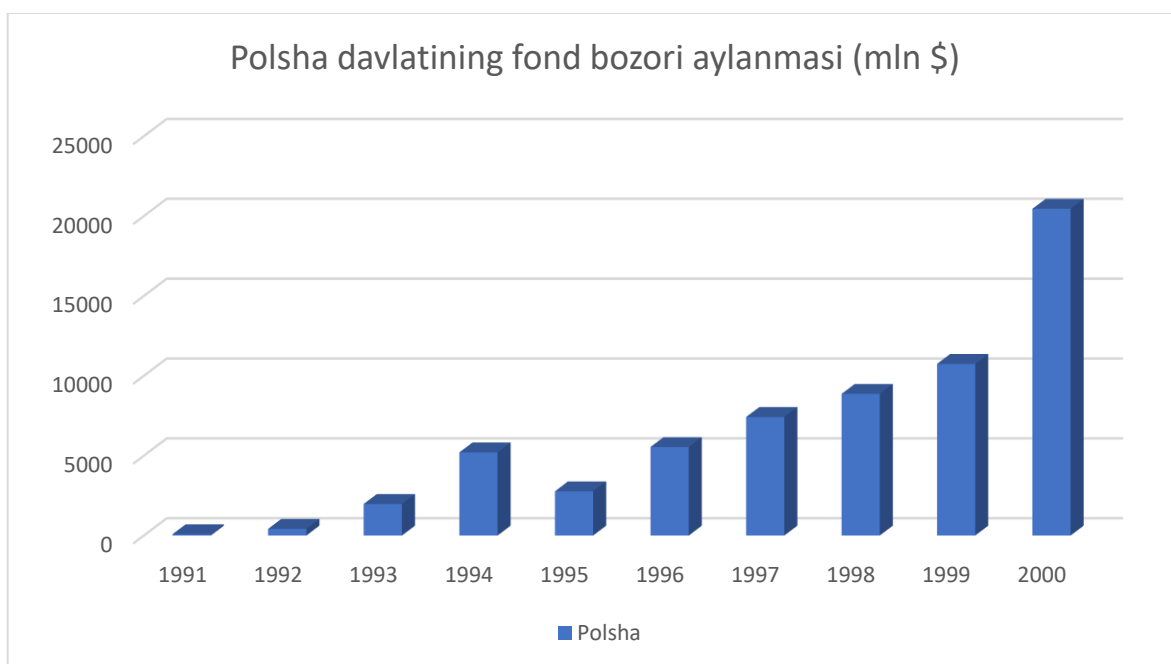
Tahdidlar:

Savdo taqchilligi: Savdoni liberallashtirish tufayli importning oshishi savdo taqchilligiga olib keladi, bu esa mamlakatning to'lov balansiga bosim o'tkazishi va investorlarning fond bozoriga ishonchiga ta'sir qiladi;

Spekulyativ oqimlar xavfi: Jahon moliya bozorlari bilan kengroq integratsiyalashuv O'zbekiston fond bozorini spekulyativ oqimlarga va tashqi shoklarga duchor qilib, o'zgaruvchanlikni oshiradi;

Ichki muxolifat: Ba'zi mahalliy sanoat yoki siyosiy fraksiyalarning JST a'zoligiga qarshilik ko'rsatishi bozorda noaniqlikni keltirib chiqarishi va investorlarning ishonchini susaytirishi mumkin.

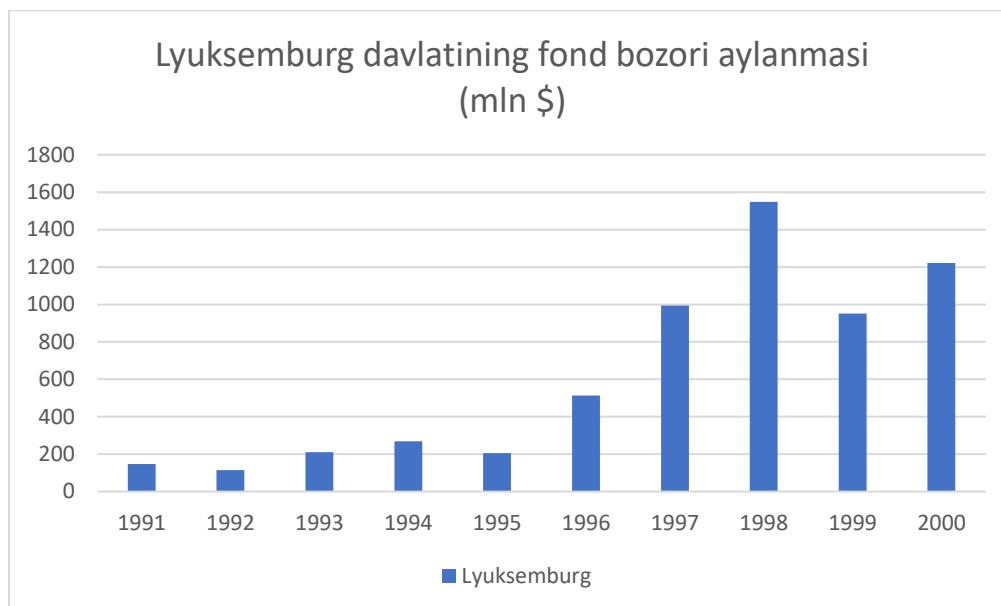
Umuman olganda, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi uning fond bozori uchun muhim imkoniyatlarni taqdim etsa-da, jahon savdo tizimiga integratsiyalashuvning afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi kerak bo'lgan muammolar va risklar ham mavjud. Ushbu jadvalda Polsha fond bozorining 1991 yildan 2000 yilgacha bo'lgan aylanmasi ko'rsatilgan bo'lib, qiymatlari millionlab AQSh dollarlarida ko'rsatilgan.

2-rasm. Polsha davlatining fond bozori aylanmasi (million \$).

Yuqoridagi jadvalga asosan o'n yil ichida fond bozori aylanmasida aniq va sezilarli o'sish kuzatildi. 1990-yillarning boshlarida nisbatan past darajadan boshlab, aylanma eksponentsial o'sishni boshdan kechirdi va 2000 yilda eng yuqori cho'qqiga chiqdi. 1991 yildan 1993 yilgacha bozor minimal faollikni ko'rsatdi, bu rivojlanishning yangi bosqichi yoki investorlarning cheklangan ishtirokini ko'rsatadi. 1995

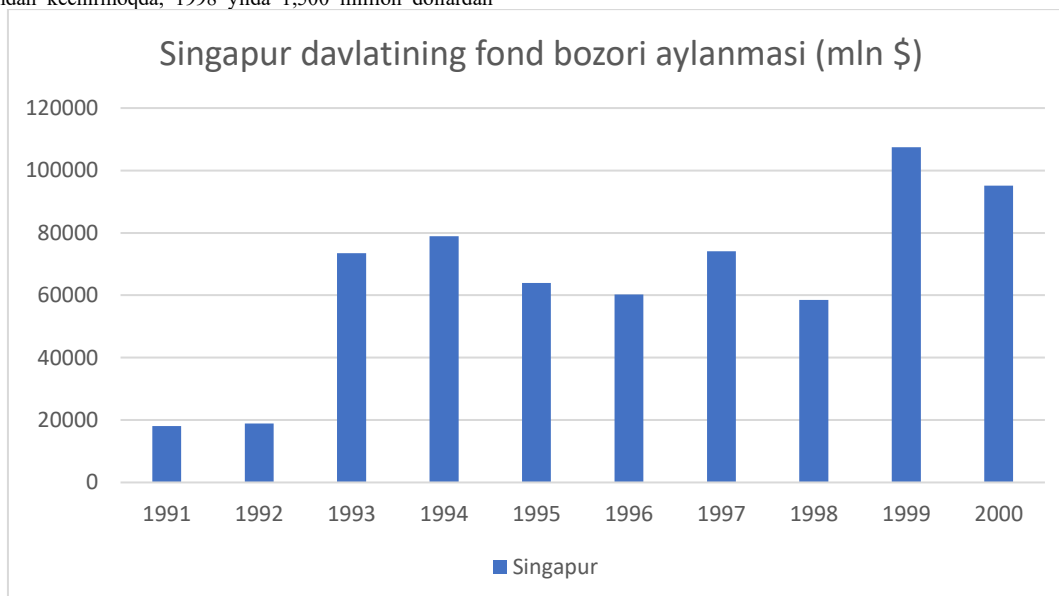
yilda JST ga a'zoligidan keyin o'sish traektoriyasi sezilarli darajada keskinlashdi. Bunga iqtisodiy islohotlar, xorijiy sarmoyalarning ortishi va Polsha bozoriga ishonchning ortishi kabi turli omillar sabab bo'lishi mumkin. Iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiylashtirish va xorijiy investitsiyalar ortib borgan (2-rasm).

3-rasm Lyuksemburg davlatining fond bozori aylanmasi (million \$).

Yuqoridagi jadvalda Lyuksemburg fond bozorining 1991 yildan 2000 yilgacha million AQSh dollarlarida o'lgangan yillik aylanmasi keltirilgan. Dastlabki bosqich (1991-1995): Lyuksemburg fond bozori o'zining dastlabki yillarida 300 million AQSh dollaridan past bo'lgan ko'rsatkichlar bilan oddiy aylanmani namoyish etdi. Bu nisbatan kichik va rivojlanayotgan bozorni ko'rsatadi. O'rta bosqich (1996-1997): 1996 yilda sezilarli sakrash sodir bo'ldi, aylanma 500 million AQSh dollaridan oshadi, bu kengayish va bozor faolligining o'sishini ko'rsatadi. Kechki bosqich (1998-2000): Bozor aylanmasining sezilarli o'sishini boshdan kechirmoqda, 1998 yilda 1,500 million dollardan

oshib, eng yuqori cho'qqiga chiqdi. Bu tez o'sish va investorlarning faol ishtiroki davrini nazarda tutadi. Ushbu natijalarga erishishda moliyaviy sektorni rivojlantirish, Lyuksemburg investitsiya fondlari, banklar va sug'urta kompaniyalarini jalb qilgan holda o'zini Yevropaning yirik moliya markazi sifatida ko'rsatdi. Evropa Ittifoqiga a'zolik va Qulay tartibga solish muhiti, Mamlakatning barqaror va biznes uchun qulay tartibga solish muhitiga ega bo'lgan obro'si ham mahalliy, ham xalqaro kompaniyalarni Lyuksemburg fond birjasida ro'yxatga olish uchun jalb qilishi mumkin edi (3-rasm).

4-rasm Singapur davlatining fond bozori aylanmasi (million \$).

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar Singapur fond bozorining 1991 yildan 2000 yilgacha bo'lgan yillik aylanmasi ko'rsatilgan bo'lib, qiymatlar million AQSh dollarida keltirilgan. Yildan yilga tebranishlar mavjud bo'lsa-da, Singapur fond bozori aylanmasining umumiy traektoriyasi o'n yil ichida yuqoriga ko'tarildi. Bu o'sib borayotgan va faol bo'lgan bozorni ko'rsatadi. Dastlabki o'sish esa 1991 va 1993 yillar oralig'ida aylanmada sezilarli o'sish kuzatildi, bu tez kengayish va investorlarning qiziqishi ortib borayotgan davrni ko'rsatadi. 2000 yilda o'tgan yilga nisbatan aylanmada bir oz pasayish kuzatildi. Bu bozorni tuzatish yoki o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarning aksi bo'lishi mumkin. Iqtisodiy samaradorlik Singapurning ushbu davrdagi kuchli iqtisodiy o'sishi, uning asosiy moliyaviy va savdo markazi sifatidagi maqomidan kelib chiqqan holda, investitsiyalarni jalb qilish va fond bozori faolligini oshirishda muhim rol o'ynadi. 1991 yildan 1993

yilgacha bozor minimal faollikni ko'rsatdi, bu esa, ehtimol, iqtisodiy beqarorlik va noaniqlik tufayli investorlarning ishonchi va ishtiroki yo'qligini ko'rsatdi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqotimizning ushbu qismida biz mavzu bo'yicha ma'lumotlar tahlili orqali izoh beriladi. 1995 yilda Polshaning JSTga a'zo bo'lishi uning iqtisodiyoti va fond bozori uchun muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Sarmoyadorlarga iqtisodiy islohotlar, liberallashtirish va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv majburiyatini ko'rsatgan bo'lishi mumkin. JSTga a'zo bo'lgandan so'ng, fond bozori aylanmasi eksponentsial o'sishni boshdan kechirdi va 2000 yilda eng yuqori cho'qqiga chiqdi. Lyuksemburg davlati esa fond bozori kamtarona aylanma bilan boshlandi, bu uning kichik va rivojlanayotgan bozor maqomini ko'rsatdi. Ushbu bosqichda aylanma ko'rsatkichlari 30 million dollardan past bo'lib qoldi, bu cheklangan

bozor faolligi va investor ishtirokini aks ettiradi. JST ga a'zolar safiga qo'shilganidan so'ng esa 1996 - yilda aylanmada sezilarli ko'tarilish kuzatildi, bu esa 500 million dollardan oshdi, bu bozor faolligining kengayishi va o'sishining faollashuvini anglatadi. Bu davr bozor ishtiroki va investorlarning qiziqishini oshirish bosqichi hisoblandi. 1998-2000 – yillar esa bozor aylanmasi kuchli o'sishda davom etdi va 1998 yilda 1,5 milliard dollardan oshdi. Ushbu davr Lyuksemburg fond bozorining yetukligini ko'rsatuvchi tezkor kengayish va investorlarning faol ishtiroki bosqichini ifodaladi. JSTga a'zolik qulay tartibga solish shartlari va moliyaviy markaz sifatidagi mavqei bilan bir qatorda, Lyuksemburgning Evropa moliyaviy holati taniqli davlat sifatida paydo bo'lishiga yordam berdi. Ma'lumotlar Singapur fond bozori aylanmasining o'n yillikdagi umumiy o'sish traektoriyasini ko'rsatadi, bu esa o'sib borayotgan va faol bozorni ko'rsatadi. Faoliyatning kuchaygan davri esa 1996 yildan 2000 yilgacha investorlar faolligi oshgan davr bo'ldi, bu esa fond bozoriga qiziqish va ishtirokning ortib borayotganidan dalolat beradi. Biroq, bu faoliyatga qaramasdan, yildan-yilga tebranishlar mavjud bo'lib, bu bozorda ma'lum darajadagi o'zgaruvchanlikni ko'rsatmoqda. Tadqiqotimizning xulosa qismida bir necha xulosa va takliflar berilib o'tilgan va shuni ko'rib chiqamiz.

Investorlar ishonchiga ijobiy ta'sir, O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zoligi sarmoyadorlarning mamlakat iqtisodiy istiqboliga ishonchini oshirgan bo'lishi mumkin. Xalqaro savdo me'yorlari va qoidalariga sodiqlik investitsiyalarni jalb qilishning muhim omillari bo'lgan barqarorlik va bashoratlikdan dalolat beradi.

Bozor faolligining o'sishi, ma'lumotlar shuni ko'rsatadi, O'zbekiston fond bozori 1995 yilda JSTga a'zo bo'lganidan so'ng jadal o'sishni boshdan kechirdi. Bu o'sish traektoriyasi bozor faolligining kuchayganini ko'rsatadi, ehtimol iqtisodiy sharoitning yaxshilanishi, liberallashtirish choralari va investorlar ishonchining ortishi bilan izohlanadi.

Iqtisodiy islohotlar va liberallashtirish, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish orqali jahon savdo tizimiga qo'shilishi hukumatni iqtisodiy islohotlar va liberallashtirish siyosatini amalga oshirishga undagan bo'ladi. Bunday chora-tadbirlar biznes va investitsiyalar uchun qulay muhitni yaratishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, fond bozorining o'sishiga hissa qo'shadi.

Keyingi o'sish salohiyati, O'zbekistonning JSTga a'zoligi va fond bozori ko'rsatkichlari o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik kelgusida o'sish va rivojlanish salohiyatidan dalolat beradi. JST tamoyillariga doimiy sodiqlik davom etayotgan iqtisodiy islohotlar bilan birgalikda ko'proq

investitsiyalarni jalb qilishi va bozor likvidligini chuqurlashtirishi mumkin.

Bozor qoidalarini kuchaytirish, O'zbekiston fond bozori o'sishda davom etar ekan, shaffoflik, adolatlilik va investorlar himoyasini ta'minlash uchun bozor qoidalarini kuchaytirish zarur. Aniq va amalda qo'llanilishi mumkin bo'lgan me'yoriy-huquqiy bazalar investorlarning ishonchini oshiradi va bozorda ko'proq ishtirok etadi.

Bozor infratuzilmasini yaxshilash, savdo maydonchalari, kliring tizimlari va bozorni nazorat qilish mexanizmlari kabi bozor infratuzilmasiga sarmoya kiritish samarali savdoni osonlashtirish va operatsion risklarni minimallashtirish uchun juda muhimdir. Bozor infratuzilmasining yaxshilanishi fond bozorining o'sishiga yordam beradi va institutsional investorlarni jalb qiladi.

Investorlar ta'limini rag'batlantirish, investorlarni fond bozorida ishtirok etishning foydalari va xatarlari haqida o'rgatish sog'lom investitsiya madaniyatini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Foydalanish mumkin bo'lgan resurslarni ta'minlash va investorlarni xabardor qilish dasturlarini o'tkazish jismoniy shaxslarga ongli ravishda investitsiya qarorlarini qabul qilish va bozor barqarorligiga hissa qo'shish imkonini beradi.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, O'zbekiston JSTga a'zo boshqa davlatlar bilan xalqaro hamkorlik va sheriklikni rivojlantirishdan foyda ko'rishadi. Bilim almashish tashabbuslari, qo'shma korxonalar va transchegaraviy investitsiya imkoniyatlari bilan shug'ullanish bozor integratsiyasini kuchaytirishi va barqaror o'sishni rag'batlantirishi mumkin.

O'zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishi mamlakat fond bozoriga ijobiy ta'sir ko'rsatib, barqaror o'sish va rivojlanishga zamin yaratadi. Bozorni qo'llab-quvvatlovchi islohotlarni amalga oshirishni davom ettirish va investorlarni himoya qilishga ustuvor ahamiyat berish orqali O'zbekiston fond bozorini yanada mustahkamlashi va kelgusi yillarda ko'proq sarmoya jalb qilishi mumkin.

Ushbu ma'lumotlarga asoslanib tanlov asosida kuzatuvchilarni oldik va kuzatuv jarayonida 3 xil turli mintaq va sharoitga ega mamlakatlarga tahlil qildik, natijalar esa ijobiy ko'rinishga ega har bir mamlakat JST ga a'zo bo'lganidan so'ng ya'ni (3 davlat ham a'zo bo'lishi 1995 – yilda) fond bozori aylanmasi keskin ko'tarilishgan shu asosida O'zbekiston Respublikasi ham JST ga a'zo bo'lishi mamlakatni nafaqat fond bozoriga ta'sir etadi xorijiy investitsiyalar ortishiga ham olib keladi, ishsizlik darajasini kamayishi va YaIM hajmiga ham ta'sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.06.2023 yildagi PQ-181-son <https://lex.uz/uz/docs/-6480161>
2. The Effect of Membership in the GATT/WTO on Trade: Where do we Stand? Andrew K. Rose 2006 Researchgate
3. Effect of the Duration of Membership in the World Trade Organization on Trademark Applications, Sena K.G 2023 J. Risk Financial Manag. 2023, 16(10), 426; <https://doi.org/10.3390/jrfm16100426>
4. International Trade and Stock Market Integration R.J.Patel 2019 Euromoney Institutional Investor PLC The Journal of Private Equity Vol. 23, No. 1 (WINTER 2019),
5. The WTO trade effect P.L.Ch va M.J.Lee (2011) Journal of International Economics Volume 85, Issue 1, September 2011, Pages 53-71
6. T.V.Hoa (2010) Impact of the WTO Membership, Regional Economic Integration, and Structural Change on China's Trade and Growth Review of Development Economics Volume 14, Issue 3 p. 577-591
7. J.L.Goldstein, D.Rivers va M.Tomz (2007) Institutions in International Relations: Understanding the Effects of the GATT and the WTO on World Trade Published online by Cambridge University Press International Organization 61, Winter 2007, pp+ 37–67 DOI: 10+10170S0020818307070014
8. S.K.Gnangnon (2023) Effect of the duration of membership in the GATT/WTO on human development in developed and developing countries The Author(s), under exclusive licence to Springer Science+Business Media, LLC, part of Springer Nature 2023 Empirica (2023) 50:943–983
9. Terrie L. Walmsley, Thomas W. Hertel, Elena Ianchovichina (2006) ASSESSING THE IMPACT OF CHINA'S WTO ACCESSION ON INVESTMENT Pacific Economic Review Volume 11, Issue 3 p. 315-339

10. T.F.Rutherford va D.G.Tarr (2008) Poverty effects of Russia's WTO accession: Modeling "real" households with endogenous productivity effects Journal of International Economics Volume 75, Issue 1, May 2008, Pages 131-150
11. Baldwin, R., & Evenett, S. (Eds.). (2009). The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism, and the Crisis: Recommendations for the G20. A VoxEU.org Publication.
12. Qodirjon o'g'li, T. B. (2024). SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАВКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(1), 151-153.
13. Boburjon, T. (2024). SOLIQA TORTISHNING EKOLOGIK YO 'NALTIRILGANLIGINI KUCHAYTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI TAHLILI. ОБРАЗОВАНИЕ НАВКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(1), 145-150.
14. Ogli, T. B. Q. (2021). XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKT LARNING TABIIY RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISHGA ERISHISHLARIDA SOLIQLARNING TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1), 246-250..
15. Turanboyev, B. (2024). O 'ZBEKISTON FOND BOZORIDA AKSIYALAR SAVDOSINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI TAHLILI. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 5-8.
16. Turanboyev, B. (2024). ILG'OR XORIJ TAJRIBASI ASOSIDA ELEKTRON TIJORAT FAOLIYATINI SOLIQA TORTISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2).